

Образна специфіка англomовної байки крізь призму розвитку різних видів мислення

Главацька Юлія Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент
Херсонський державний університет, факультет перекладознавства,
кафедра перекладознавства та прикладної лінгвістики

Херсон, Україна

Анотація. Стаття зорієнтована на виявлення та опис образної специфіки англomовної байки крізь призму розвитку різних видів мислення.

Ключові слова: байка, міфічні образи, анімістичний образ, алегорія, метафора, образ-символ.

Сьогодні у теорії байки можна виокремити такі основні напрями вивчення її природи: онтологічний, в руслі якого вчені намагаються визначити: “що є байка?”; гносеологічний, де ставиться питання: “для чого вона існує?”; психолінгвістичний, представники якого мають на меті пошук відповіді: “як байка впливає на читача?, які основні властивості образу байки?”; структурно-семантичний, в межах якого основним є вирішення питання: “яким чином художній текст байки набуває зв’язності, цільності та внутрішньої єдності?”; лінгвосинергетичний, який потребує пошуку відповіді на проблему: “чи є байка системою, що знаходиться у постійному процесі саморозвитку і самоорганізації?”. У кожному з напрямів виокремлюються різні підходи до тлумачення байки як жанру та/або типу тексту, що обумовлено вибором предмета вивчення, акцентуацією уваги на тому чи іншому аспекті байки, дослідження якого у кожному науковому підході не вичерпує його сутності, а лише висвітлює нові грані й перспективи вивчення.

У центрі уваги нашого наукового пошуку – англomовна байка як об’єкт нової лінгвокогнітивної парадигми знань. Останні публікації були зорієнтовані на висвітлення питань лексико-синтаксичних особливостей реалізації комічної тональності [9] та опис мережі ментальних просторів текстів англomовних байок [16].

Мета даної статті полягає у з’ясуванні питання: як поява традиційних образів тварин текстів англomовних байок пов’язана з розвитком різних видів мислення. Матеріалом дослідження слугують тексти англomовних байкарів взагалі та Б. Мандевілля “The Grumbling Hive: or, Knaves Turn’d Honest” зокрема. Методи дослідження: інтерпретаційно-текстовий, семантичний, методика реконструкції ментальних просторів.

Байка займає третю позицію у ланцюгу міф – казка про тварин – байка [6, с. 231], що свідчить про шлях розвитку мислення – від міфологічного до міфопоетичного. Переродження міфу в казку є причиною відшарування сюжету й акта розповіді від ритуалу, яке пов’язане з певними екстралінгвальними чинниками [14, с. 334]. Власне міф був синкретичним, тобто в ньому поєднувалися, урівноважувалися всі уявні пізнавальні й виражальні засоби: слово, текст, рух, малюнок, предметний та звучний знак тощо. Міфологія намагалася досягнути й пояснити ціле не логічно (як послідовність складників), а одразу ж, не переводячи його в площину послідовного опису. Людина не відокремлює себе від природи, не протиставляє себе рослинам і тваринам. Саме образи тварин стали причиною такого “способу мислення” [5, с. 85]. Міф, ритуал є продуктом мислення первісної людини, яка не знає абстракцій [14, с. 20]. Мислення маніфестується в діях, формах соціальної організації, фольклорі, мові.

Представники онтологічного напрямку дослідження тексту байки [2; 6; 7; 8] доводять, що народження байки як жанру залежить від становлення художньої свідомості та розвитку поетичного мислення. У байці спостерігаються залишки первісних структур мислення – антропоморфізму (ототожнення активності людини з діями богів), первісного волюнтаризму (людина діє, здійснює вчинки, працює згідно із своєю власною волею, їй притаманне власне егоїстичне життя, вона відчуває в самій собі суттєвість цілей, з якими природне знаходиться в зовнішніх зв’язках) й первісної силлогістики – умовиводи, закономірності окремих явищ життя. Міфічні образи виявили суттєвий вплив на становлення байки, стали її підґрунтям, оскільки в основі міфотворення лежить несвідомо-поетичне. Так, Вольтер вважав, що за образами

богівтаміфічних персонажів стоїть зображення природи в цілому – жива картинка природи [4, с. 256]. Тобто метафора-персоніфікація, де міфологічні образи богів в уявленнях архаїчної людини ототожнювалися зі стихією природи, поступається місцем алегорії-узагальненню, яка веде до символічних словесних образів [1, с. 20]. Як наслідок цього, основними персонажами байок, поряд з персонажами тварин, вважалися боги, міфічні персонажі та абстрактні поняття, наприклад, “любов”, “безумство”. Поява символічних словесних образів, в осмисленні яких міфологічне мислення стикається з поетичним, стає “світом прообразів” [15, с. 145], “парадигмою всякої поезії” [3, с. 146]. Так, Ахілл уособлює ідею хоробрості, Діана – жіночої краси й цноти, Афіна Паллада – мудрості, а байка є “ланкою” переходу від міфологічного типу свідомості до поетичного: конкретний епізод життя, який зображується в тексті байки, характеризується ступенем відстороненості, абстракції.

Становлення міфопоетичного мислення, яке увиразнюється у здатності прадавнього поета осмислювати предмети, явища та події оточуючої дійсності через абстрагованість від їхньої цілісності, шляхом виділення ознак і властивостей та їх співвіднесення між собою, свідчить про зрощення байки на ґрунті колективної емоційності, про паралелізм, котрий базується на порівнянні людського життя з природним за ознакою дії [10, с. 104]. З двочленного паралелізму сформувалися символи, метафори та інакомовна образність байок. Об’єктами такого порівняння стали тварини через їхнє уподібнення до людини, яке є психологічним підґрунтям тваринного аполога [2, с. 101]. О.В. Веселовський вважав, що “байка є свого роду схемою, за допомогою якої байкар з’ясовує певні образи тварин з притаманними їм рисами та проводить паралель з рисами характеру людини [3, с. 141]”.

Анімістичний образ є першим кроком на шляху до узагальненого змісту. Він представляє не окремий предмет, а клас предметів та виникає з розвитком антропоморфного мислення. На думку Г.Д. Гачева, цей період слід позначити як народження метафори [7, с. 23-32] та, напевно, байки.

У межах психолінгвістичного напрямку дослідження байки [5; 13] доводиться, що вибір системи образів зумовлений алегоричністю як властивістю не всього байкарського сюжету, а окремих її персонажів [13, с. 73]. Образ тварин є ілюстрацією людських властивостей характеру, “маскою”, яка приховує смисл, проте через зображення життя тварин можна зробити висновки про наявність негативних людських властивостей. Слід зазначити, що О.О. Потебня в своїй праці “Теоретична поетика” зосереджував увагу на тому, що образ байки має бути одиничним – одна людина, а не багато людей [13, с. 74]. Тенденцію до збільшення кількості персонажів за допомогою інтерпретаційно-текстового аналізу відслідковуємо в тексті байки доби Просвітництва (Б. Мандевіль “The Grumbling Hive: or, Knaves Turn’d Honest” [17]), де окрім бджолиного вулика, в якому мешкають бджоли, здійснено опис шахраїв – представників людського суспільства: “As Sharpers, Parasites, Pimps, Players, / Pick-Pockets, Coiners, Quacks, Sooth-Sayers, / And all those, that, in Enmity / With down-right Working, cunningly / Convert to their own Use the Labour / Of their good-natur’d heedless Neighbour: / These were called Knaves” [17, с. 2]. Опис усіх шахраїв, під котрі замасковані представники різних професій, надало нам змогу побудувати концептуальне поле “людина як персоніфікація певного пороку” та виявити парадоксальний образ людини.

Використання образів тварин у тексті байки пов’язано з визначеністю й постійною характеристикою тварин, тобто за значенням номінативної одиниці – назви тварини – стоїть певна сутність, наприклад, “лисиця” – “хитрощі” [5, с. 94]. На думку О.О. Потебні, використання тварин як основних персонажів виникає із самого призначення байки: щоб не зупинятися довго на характеристиці осіб, на детальному зображенні дій та сцен, до байки вводяться такі персонажі, які однією своєю назвою достатньо визначаються для слухача, слугують готовим поняттям. Сучасні життєві ситуації підводяться під алегоричні категорії тварин, які наповнюються живим, конкретним змістом, набувають нового, узагальненого, символічного та реалістичного змісту. Виникнення образів-алегорій пов’язано з ліричними народними піснями, в яких часто повторювані образи тварин стали звичними і зрозумілими в своєму інакомовному значенні.

Образи давніх казок, що узагальнювали характеристики тварин, спочатку символізували моральні властивості і стосунки між людьми, а пізніше – з виникненням жанру байки – набули традиційного, загальнозжитого значення. Отже, основний механізм підбору тварин в образну систему полягає у фокусуванні їх реальних характеристик крізь призму міфологічної свідомості (К. Леві-Строс). Вказуючи на зв'язок між чуттєвим сприйняттям тварини та її якостями К. Леві-Строс наголошував: "...види, наділені якоюсь знаменною рисою – формою, забарвленням чи запахом, – відкривають споглядачеві те, що можна було б назвати "правом дотримання", дозволяють постулювати, що ці видимі риси є знаком прихованих таких же специфічних властивостей [11, с. 126]"

На такі риси особливості, що проєктуються з світу тварин на світ людей, накладається класифікаційна система, створена логікою міфологічної свідомості; вона відбиває матеріал за вимогами своєї схеми, підлаштовує окремі види тварин під свої значення (звичайно, з урахуванням вихідних, "природних" рис), а зайве відкидає як невиправно профанне. Саме образи тварин мають найбільшу визначеність і постійний характер, вони "працюють" над ідеєю пом'якшення антиномій людського буття.

За результатами семантичного аналізу текстів англійських байок, де основними персонажами є алегоричні образи тварин, ми дійшли висновку, що специфікою таких байок є актуалізація фрейму, пов'язаного з людиною, людським суспільством. Саме цю думку ми втілюємо, аналізуючи лінгвокогнітивні механізми формування комічного смислу із залученням методики реконструкції ментальних просторів у комбінації з методикою фреймового моделювання (дослідження характеру взаємодії фреймів СВІТ ЛЮДИНИ та СВІТ ТВАРИН). У таких ситуаціях відбувається перемога чи поразка одного з персонажів, або двох.

Думку про алегоричний образ тварин продовжено у руслі лінгвосинергетичного напрямку дослідження тексту байки [12], проте характер образності було висвітлено по-новому вперше. Байка як розгорнута метафора-алегорія розглядається в образно-символічному аспекті композиції байки. Л.С. Піхтовніковою було доведено, що в байці образ майже завжди є символом. Байкарські персонажі, які первісно є алегоріями певних рис характеру людини, набувають статус символів цих властивостей, символізують позитивне або негативне, привабливе або огидливе. Байкарські образи одночасно є алегоріями та символами, причому символами багатозначними: "алегоричні символи або символічні алегорії" [12, с. 38]. Вперше було доведено, що на основі алегорії через систему мікрообразів (епітетів, порівнянь, тропів, фігур, образів-картин природи, образів-емоцій, характеристик персонажів, зорових, слухових образів та ін.) та образів-персонажів утворюється специфічний лише для байки узагальнений образ-символ, який завершує байку й забезпечує цілісність її композиції. У своїх працях Л.С. Піхтовнікова обґрунтовує, що образ-символ байки пройшов шлях від класичного образу-символу з порівняно невеликим семантичним обсягом до сучасного незавершеного глобалізованого образу-символу [12, с. 19], тобто алегорія стає прозорою, образ-символ глобалізується, збільшується за семантичною ємністю та відображає образно-символічну картину певного стану суспільства [12, с. 203]. Узагальнений образ-символ набуває рис інтелектуалізації, тобто потребує більших інтелектуальних зусиль з боку читача для його завершення [12, с. 36, 349].

Обґрунтування образу-символу байки, який є "надрівнем" її композиції, надало нам поштовх до розгляду узагальненого образу людини, який уможлиблює виявлення еволюції комічного й слугує підґрунтям реконструкції концептуальної системи комічного в текстах англійських байок. Крім того, ми розглядаємо характер різноманітних персонажів англійської байки як домінуючу жанрову ознаку та враховуємо її при типології текстів за змістовим критерієм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.И. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект. – М.: ООО “Звездапад”, 2004. – 376 с.
2. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989. – 404 с.
3. Вико Джамбатиста. Основание новой науки: Об общей природе наций / [пер. с итал. А.А. Губер]. – К.: ИСА, 1994. – 656 с.
4. Вольтер. Эстетика. – М.: Искусство, 1974. – 391 с.
5. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с.
6. Гаспаров М.Л. Античная литературная басня (Федр и Бабрий). – М.: Наука, 1971. – 280 с.
7. Гачев Г.Д. Жизнь художественного сознания. Очерки по истории образа. – М.: Искусство, 1972. – 200 с.
8. Гегель Г.В.Ф. Басня // Лекции по эстетике. – СПб.: Наука, 1999. – Т. 1. – С. 420 – 427.
9. Главацька Ю.Л. Лексико-синтаксичні особливості реалізації комічної тональності (на матеріалі текстів англомовних байок) // Науковий вісник ХДУ. Серія “Лінгвістика”, 2013. № 19. – С. 35-39.
10. Кондильяк Этьенн Бонно де. О языке и методе / [пер. с фр. В.М. Богуславского]. – М.: КомКнига, 2006. – 175 с.
11. Леви-Строс К. Неприрученная мысль // Первобытное мышление. – М.: Республика, 1994. – С. 113 – 134.
12. Піхтовнікова Л.С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII – XX ст.): жанрово-стилістичні аспекти: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04, 10.01.04. – Харків, 2000. – 427 с.
13. Потебня А.А. Теоретическая поэтика : учебн. пособ. [для студ. филол. факульт. вузов]; / [ред. А.Б. Муратов]. – М.: Издательский центр “Академия”; Спб.: Филологический факультет СпбГУ, 2003. – 374 с.
14. Пропп В.Я. Морфология сказки. – М.: Наука, 1969. – 168 с.
15. Eliade M. Images and Symbols. – N.Y.: Harcourt, Brace & Co, 1969. – 414 p.
16. Glavatskaya Yu. The American Fable Through Mental Spaces // The Advanced Science Open Access Journal. – Issue 3, October 2012. – P. 86 – 88.
17. Mandeville B. The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest. – 2003. – 12 p. – Режимдоступу: <http://andromeda.rutgers.edu/~jlynch/Texts/hive.htm>.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Belekhova L.I. Slovesnyi obraz v amerikanskyi poezii: lingvokognityvnyi aspect [Verbal image in American poetry: linguistic and cognitive perspective]. – М.: ООО “Zvezdopad”, 2004. – 376 s.
2. Veselovskiy A.N. Istoricheskaya poetika [Historical poetics]. – М.: Vyssha shkola, 1989. – 404 s.
3. Viko Dzhambatista. Osnovanie novoy nauki: Ob obshey prirode natsii [Basis of new science: about general essence of nations] / [per. s ital. A.A. Guber]. – К.:ISA, 1994. – 656 s.
4. Volter. Estetika [Esthetics]. – М.: Iskusstvo, 1974. – 391 s.
5. Vygotskiy L.S. Psihologia iskusstva [Psychology of art]. – М.: Pedagogica, 1987. – 345 s.

6. Gasparov M.L. Antychnaya literaturnaya basnja (Phedr i Babryi) [Antique literary fable (Phaedrius and Babrius)]. – M.: Nauka, 1971. – 280 s.
7. Gachev G.D. Zhysn hudozhestvennogo soznaniya. Ocherki po istorii obraza [Life of artistic consciousness. Essays of image history]. – M.: Iskusstvo, 1972. – 200 s.
8. Gehel G.V.F. Basnia [Fable] // Lektsii po estetike. – St.P.: Nauka, 1999. – T. 1. – S. 420-427.
9. Glavatskaya U. Leksiko-sintaksichni osoblivosti realizatsii komichnoi tonalnosti (na materialii tekstiv angломovnykh bajok) [Lexical and syntactic peculiarities of comic tonality realization (case study of the texts of English and American fables)] // Naukovyi visnyk KhDU. Serija "Linguistika", 2013. № 19. – S. 35-39.
10. Kondiljak Etjen Bonno de. O jazyke i metode [About language and method] / [per. s fr. V.M. Boguslavskogo]. – M.: KomKniga, 2006. – 175 s.
11. Levi-Stros K. Nepreruchenaja mysl [Untamed thought] // Pervobytnoje myshlenie. – M.: Republica, 1994. – S. 113-134.
12. Pichtovnikova L.S. Evolutsia nimetskoj virshovanoi baiky (XIII-XX st.): zhanrovo-stylistychni aspekty [Evolution of German poetical fable (XIII-XX cc.): genre and stylistic perspectives: dyss. doctora filol. nauk: 10.02.04, 10.01.04. – Harkiv, 2000. – 427 s.
13. Potebnja A.A. Teoreticheskaya poetica [Theoretical poetics]: uchebn. posob. [dlja stud.filol.facult.vuzov]; / [red. A.B. Muratov]. – M.: Izdatelskyi tsentr "Akademia"; StP.: Filologicheskyyi facultet StPGU, 2003. – 374 s.
14. Propp V.J. Morfologija skazki [Morphology of the fairy-tale]. – M.: Nauka, 1969. – 168 s.
15. Eliade M. Images and Symbols. – N.Y.: Harcourt, Brace & Co, 1969. – 414 p.
16. Glavatskaya Yu. The American Fable Through Mental Spaces // The Advanced Science Open Access Journal. – Issue 3, October 2012. – P. 86 – 88.
17. Mandeville B. The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest. – 2003. – 12 p. – Rezhym dostypy: <http://andromeda.rutgers.edu/~jlynch/Texts/hive.htm>.

Glavatskaya Yu.L.

Image specific character of English and American fable through the development of different types of thinking.

Abstract. Scientific approaches to the investigation of fable's text is enumerated in the article. We try to establish and describe the dependence of traditional images of the fable in general and the text of English and American fable in particular from different types of thinking: from mythological to mythopoetical. In fable's texts one can find the remnants of primitive structures of thinking – anthropomorphism (when man's activities were associated with gods' acts), primitive voluntarism and syllogism – conclusions, law-governed nature of some aspects of life. Interpretive and textual analysis proves that there's a tendency to increasing the number of characters in English and American fables that contradicts the antique fable. Moreover, the results of semantic analysis shows that English and American texts are actual objects for cognitive linguistics by using the methods of mental spaces reconstruction as this field of linguistics is oriented into the character of interaction of language and thinking. Investigating fable's text within methods of linguistic synergy we can conclude with assurance that grounds of image-symbol of the fable which is "above-level" of composition leads to the possibility of studying the generalized image of a human being. The latter is always the object of laughing in the fable.

Keywords: fable, mythological to mythopoetical thinking, a tendency to increasing the number of characters, cognitive linguistics, linguistic synergy, the generalized image of a human being.

Главацкая Ю.Л.

Образная специфика англоязычной басни сквозь призму развития различных видов мышления.

Аннотация. В статье перечисляются научные подходы, в которых исследовался текст басни вообще. Нами делается попытка установить и описать зависимость развития традиционных образов текстов басни, вообще, и англоязычных басен, конкретно, от различных видов мышления: от мифологического до мифопоэтического. В тексте басне обнаруживаются остатки первобытных структур мышления – антропоморфизма (отождествления активности человека с действиями богов), первичного волюнтаризма и первичной силлогистики – умозаключения, закономерности отдельных явлений жизни. Интерпретационно-текстовый анализ доказывает, что в текстах англоязычных басен, в частности в тексте басни Б. Мандевилля, прослеживается тенденция к увеличению количества персонажей, что противоречит тексту античной басни. Кроме того, на основании результатов семантического анализа мы пришли к выводу, что тексты англоязычных басен могут быть актуальным объектом исследования в рамках когнитивной лингвистики с использованием методики реконструкции ментальных пространств, поскольку в центре внимания когнитивной лингвистики – характер взаимодействия между языком и мышлением. Также, исследуя текст басни с помощью методов лингвосинергетики, можно с уверенностью сказать, что обоснование образа-символа басни, который является “надуровнем” композиции, открывает возможность рассмотрения обобщающего образа человека и способствует описанию эволюции комического в текстах англоязычных басен, где образ человека – всегда объект осмеяния.

Ключевые слова: басня, мифологическое и мифопоэтическое мышление, тенденция к увеличению числа персонажей, когнитивная лингвистика, лингвосинергетика, обобщающий образ человека.